
Népi hagyományok felelevenítése

az óvodai környezeti nevelésben

KULBERTNÉ VIRÁG ZSUZSA

Az óvodás korú gyermek a legfogékonyabb, nekünk – óvodapedagógusnak és a család tagjainak – kell irányítanunk a kicsik figyelmét a lényeges, a szép, az életüket meghatározó dolgok felé. Fokozatosan és tudatosan alakíthatjuk a népi, a nemzeti értékeinkhez, a szülőföldünkhöz, az itt élő magyar és más nemzetiségekhez való viszonyukat. „Óvodáskorban a magyarság tudatalatti elemeinek beültetése, lassú kifejlesztése a feladatunk. Magyar mivoltunk épületének mintegy föld alatti alapjait kell itt lerakni. Minél mélyebbre épül a fundamentum, annál szilárdabb az épület.” (Kodály Z.: Visszatekintés I. Zene-műkiadó, Bp., 1964. 95. p.)

Az ember nem élhet gyökerek nélkül, s hogy azok a gyökerek milyen talajban és milyen mélyen kapaszkodnak, a felnövekvő nemzedék szempontjából egyáltalán nem elhanyagolható.

Már az óvodában is számtalan lehetőség van arra, hogy a népi kultúra gazdag világából tudatosan válogassunk, és ezzel népi hagyományaink őrzésében megtegyük az első lépéseket.

Hazánkat, népünket akkor szerethetjük igazán, ha ismerjük múltunkat. A jövő nem képzelhető el a múlt ismerete nélkül.

A néphagyomány minden kis részterülete alapvető szükségleteket tükröz. A föld megművelése, életük, ruházkodásuk, ünnepeik, valamennyi cselekvés közösségi tevékenység volt. A közösség tagjainak helyét, egymáshoz való viszonyát, a család, a rokonság, a faluközösség szokásrendje határozta meg.

„Mi tehát a népszokás? Voltaképpen a kultúra hagyományozódásának spontán formája, az a keret, melyben a nép ünnepe és hétköznapija lejátszódik. Közösségi magatartásmód és cselekvésmód, olyan viselkedésmód, melynek a közösség tagjai alávetik magukat, mert megfelel az élő kulturális hagyománynak. Egyszerre illemtan, erkölcsi kódex, íratlan törvény, művészet, költészet, színjátszás, mítosz és mágia.” (Dömötör T.: Néprajz mindenkinek 3. Magyar népszokások. Tankönyvkiadó, Bp., 1986. 9. p.)

Nemzetékek nőttek fel úgy, hogy nem ismerik a népi hagyományok, népszokások jelentős részét. Szomorú látni az emberek fásultságát, az emberi kapcsolatok beszűkülését, az értékrend eltolódását. Miben látom ezt? A szülők a napi megélhetést biztosító jövedelmek megszerzésére törekednek és ez a családi élet minőségének romlásához vezet.

Meghitt beszélgetésre, összetartó erejű közös élményekre, a gyermekek érzelmi életébe való beleélésre már nem jut idő. A célszerű anyagi biztonság szükséges, de kellene mellette a nyugodt tempó, a szeretetteljes és oldott családi légkör.

Nem csoda hát, ha a mai ember, aki hajlamos arra, hogy egyedül érezze magát a világban, vágyódik a bensőségebb közösség után. Én nem a régi közösségi életforma és kultúra föltámasztására gondolok, hanem a néphagyományoknak azokra az értékeire, amelyek a mai ember életét is szebbé tehetik, és a közösségi szellemet erősítik.

Vannak törekvések: népdalkörök, táncházak alakultak. (Természetesen van egyfajta divatjelenség is.) Működnek néprajzi és helytörténeti szakkörök is, újjáéled a népi díszítőművészet. Ez egyfajta útkeresés.

A jövő kérdése az, hogy az egész ország mikor találkozik ismét az újrafogalmazott tradicionális kultúrájával.

Ehhez olyan emberekre van szükség, akik hisznek a hagyományörzés fontosságában. Mi, óvodapedagógusok sokat tehetünk azért, hogy a hagyományok beépüljenek a gyerekek életébe: a feledésbe merült népszokások egy részének felelevenítésével, a népi gyermekjátékok újrarájátszásával, a tárgyi emlékek bemutatásával, a helyi hagyományok felkutatásával, minél több élmény nyújtásával.

A népi kultúra tárgyai, a népköltészet alkotásai a gyermekek érzelmein át hatva épülnek be a gyermekek ízlésvilágába, és alapozzák meg magyarságuk kulturális anyanyelvét.

Naptári ünnepek, jeles napok

A népszokások többsége: – a naptári évhez, az évszakok változásaihoz, a munkához, az emberi életúthoz és annak fordulóihoz, valamint egyházi ünnepekhez fűződik.

Vannak közöttük kiemelkedő, ún. jeles napok, amelyek évszakok változásához (napforduló, napéjegyenlőség), időjárás megfigyelésekhez, valamilyen munkafolyamathoz, mezőgazdasági munka elkezdéséhez kapcsolódnak.

Az óvodában ezek megünneplése a legcélszerűbb.

Az évszakok változásait egy forgatható évszak-órával tesszük szemléletessé a gyerekeknek. Ha kis képekkel, jelzésekkel megrajzoljuk a hozzátartozó naptári ünnepeket, jeles napokat, akkor örömmel fedezik fel nemcsak az évszakok örökös körforgását, hanem az események, történések újraismétlődését is. A képek alapján szívesen felidéznek az azokhoz kapcsolódó dalt, mondókat.

Az őszi ünnepkör néhány jeles napja

A természet fokozatosan készülődik a téli pihenésre. A falevelek pirossá, sárgává, barnává színeződnek, elkezdődik a lombhullás. Gyülekeznek a költöző madarak, hogy melegebb éghajlatú vidékre vonuljanak.

Az ősz a betakarítás időszaka, a zöldségfélék felszedése, az alma-, dió-, szőlőszüret, kukoricatörés ideje. Érik a vadgesztenye és a makk is. A kertekben szorgos munka folyik.

A gyerekek élményeire támaszkodva sokat beszélgettünk az ebben az időszakban aktuális munkákról. Hétközben ugyan emeletes házakban élnek, de többen művelnek hátsó telkeket, vagy a nagyszülőknél segítenek a betakarításban, kerti munkákban.

Szeptember 5. – Lőrinc napja

A gyerekek a nagyszülőktől (sőt még szüleiktől is) gyakran hallják, hogy ettől a naptól nem ízletes már a dinnye. Elsétáltunk a közeli zöldséges boltba, dinnyét vásároltunk és utoljára jót kóstoltunk belőle, hogy az íze sokáig a szánkban maradjon. Elég sok dinnyéről, uborkáról szóló mondóka található különböző gyűjteményekben. A *Kiskertemben az ürge...* kezdetű sokan ismerik, a *Lement apám...* kezdetű kiszámolót is. Az én gyerekeimnek a következő mondóka lett a kedvence:

*Csiteri-csütöri csütörtök
Dinnyét lopott az ördög
Bogyójába dugta
Nem fért be a pokolba.
Öreg pásztor elfogta
Móresre tanította.*

Figyeltük, látunk-e ökörnyálat szállni, mert a néphit szerint ez a hosszú őszt jósolja.

Szeptember 8. – Kisasszony napja

Fecskék, gólyák gyülekezni kezdenek. Ha a gólyák gyülekezését nem is, de a villanydróton a fecskék csoportba verődését, a tollászkodást, a készülődést a hosszú útra mi is figyelhettük az ablakból és az udvarról is.

Katika és szülei egy nagy kosár dióval érkeztek ekkortájt, egy hétvége után. Diószüret volt a nagypapáéknál, és Kati, hogy élményét megossza velünk, diót is hozott a csoportnak. Természetesen raktunk a gyűjtögetős sarokba is, utána pedig a diótöréshez fogtunk. Leterítettük a szőnyeg helyére a terítőket, és térdelve kalapáltunk. Kinek ne jutna eszébe ilyenkor dióról szóló mondóka, dalosjáték. A legismertebb a *Dombon törik...* kezdetű. De többet is lehet találni. Pl.:

*Itt csörög, itt pattog
Három véka mogyoró
Itt csörög, itt pattog
Három szekér friss dió*

A szétpattogott dióhéj összeszedése, seprése után a *Kiszáradt a diófa* című dalosjátékot is eljátszottuk. A dióbélből más gyümölccsel, almával, szőlővel, mézzel csurgatva nagyon ízletes gyümölcssalátát készítettünk. (Közben szót ejtettünk az egészséges táplálkozásról is.) A dió héjából bölcsős babát, teknősbékát, vitorlást, madárkát, kacsát barkácsoltunk.

Kisasszony napja időjósító nap is. Azt mondják az idősek: ha ezen a napon bőséges eső esik, akkor a következő hetekben sokszor fog esni.

November 11. – Márton napja

Ezen a napon az emberek sokat ettek-ittak, főleg libapecsenyét, hogy a következő évben gazdag legyen a termés. Ilyenkor megkóstolták az új bort is. E naphoz időjósítás is kapcsolódik: „Ha Márton lúdja jégen áll, Karácsonykor sárban botorkál.”

Emlékeztünk a közös szőlőprésselésre, és szörppel koccintottunk egymás egészségére.

Márton lúdja kapcsán szóba kerülnek a baromfiudvar lakói: baromfiudvart készítünk, állatokat mintázunk, beszélgetünk életmódjukról és a róluk való gondoskodásról.

A téli ünnepkör néhány jeles napja

A legváltozatosabb és legszínesebb népszokásaink ideje a tél, amelynek legjelentősebb ünnepe a karácsony, és az azt megelőző készülődés, az advent.

Az advent latin szó, jelentése: az Úr érkezése, a karácsony előtti időszak, amely András napjához legközelebb eső vasárnapkal kezdődik.

A várakozás örömét, a karácsonyra készülődés hangulatát emeli az adventkoszorú készítése. Mi a moha alapot készen vásároltuk, közösen vettük meg a kellékeket a gyerekekkel és a koszorút is közösen készítettük el.

A gyertya az élet, a fény jelképe. A szokás szerint minden adventvasárnap eggyel több gyertyát gyújtunk. A családokban egyre több helyen újjáéledt ez a szép hagyomány.

A mi gyertyagyújtásos napjaink az advent vasárnapot követő hétfőre estek. Minden gyertyagyújtáshoz új mesét, történetet kerestünk. A gyerekek sok könyvet hoztak be, abból válogattam. Minél közelebb kerültünk a karácsonyhoz, annál több gyertya égett.

Ezeket az örömteli napokat rengeteg játékkal, készülődéssel töltöttük el. Földíszítettük a csoportszobát, fenyőágakat tettünk vázákba. Ügyeltünk arra, hogy még az öltözőben is érződjön a karácsonyi hangulat. Az ott levő falrész kellemes színfoltja az adventi létra, amelyen a betlehemi csillag lépegetett fokról fokra.

A karácsony a szeretet ünnepe, ezért apró meglepetéseket készítettünk, nemcsak a szülőknek, hanem egymásnak is, természetesen titokban. Ez a meglepetések időszaka. Ilyen meglepetéseket tartogat az advent-naptár is, amit minden évben másként készítek.

Ebben a tanévben, mivel már nagyobbak, a naptárt doboz formában alakítottam ki, nem a naptári napokat vettem figyelembe, hanem az óvodában töltött időt. Ebben a „házban” gyertya is éghetett, aminek nagy sikere volt.

A titkokat rejtő képeket pauszpapírra rajzoltam, hogy a fény kellően átvilágíthasson. Minden nap egy ablakot nyitottunk ki, ami mögött az adott napi tevékenységünkre emlékeztető kép volt. Az ablakokat kicsi szívek fogták össze, s mikor ezeket ollóval felvágtuk, feltárult a titok. Utolsónak a nagy kapu nyílt ki, amiben ott ragyogott a pompázatos, feldíszített karácsonyfa.

Az adventi készülődés egyik jeles napja:

December 4. – Borbála napja

Szent Borbála a néphit szerint a bányászok, tűzérek, várak védőszentje. Sok helyen a lányok védőszentjének is tartják. A Borbála-nap legfontosabb népi hagyománya a Borbála-ág vágása. A lányok ilyenkor cseresznye- vagy orgonaágot törnek, vízbe helyezik, s ha kizöldül, hamarosan férjhez mennek. A zöld ág az élet jele, ősi szimbólum.

Mi orgonaágot hajtattunk. Jól illeszkedik a karácsonyvárás, a titok hangulatába.

December 13. – Luca napja

A téli ünnepkör legérdekesebb napja. A magyar néphitben termékenységet adó, de ugyanakkor büntető nap is volt. Több helyen asszonyi ünnepnek is tartják, ugyanis ezen a napon tilos volt bizonyos munkát (fonás, varrás) végezniük a nőknek.

Babona is fűződik hozzá: ezen a napon nemigen léphettek ki a házból, mert kiviszik a szerencsét.

Ettől a naptól számították a nappalok hosszabbodását és az éjszakák rövidülését.

A lucaszék készítését is ekkor kezdték. Mi nem akartunk karácsony éjszakáján boszorkányt látni, így nem fogtunk bele a lucaszék készítésébe.

Egy másik szokást elevenítettünk fel, a lucabúza ültetést. A kizöldült búzát az emberek az ünnepi asztalra tették, amiből a következő évi termésre következtettek, majd ünnep után az állatokkal etették meg, hogy óvják őket a rontástól.

A jeles nap előtt tejfölös poharakat gyűjtöttünk, s behoztunk némi földet melegedni. December 12-én beáztattuk a búzát, hogy a szemek kissé megduzzadjanak. Közben megbeszéltük, hogy milyen feltételek szükségesek, hogy a magból kifejlődhessen a növény. Jeleket készítettünk, amit majd a poharakra ragaszthatunk. Lucanap reggelén ültettük el a búzát. Az ablakba raktuk, a gyerekek ügyeltek rá, hogy mindig meglocsolják. A kizöldült búzát hazavihették a család karácsonyi asztalára.

Aznap természetesen a fiúk vállaltak minden munkát. Tréfásan figyelmeztettük őket, hogy kifelé söpörjenek, hogy minden rossz elmenjen a csoportból.

A tavaszi ünnepkörök

A tavasz a természet ébredése és újjászületése. Kizöldülnek a fák, megszólalnak a madarak, kinyílnak az első virágok.

Újra megkezdődik a munka a földeken és a kiskertekben is. A rétre, legelőre újra kihajtják az állatokat.

A gyerekek körében a három meleghezó nap a legismertebb.

Március 18., 19., 21. – Sándor, József, Benedek

Több mondóka és dal fűződik e napokhoz. Például:

Baktat három vándor
József, Benedek, Sándor
Elöl megy Sándor
Sándor után József
József után Benedek
Ők hozzák a meleget

Ha az idő megengedi, a veteményes kertbe elduggatjuk a hagymát, elvetjük a borsót. Figyeljük a közeli park éledését.

Húsvét

Az év másik legnagyobb ünnepe a karácsony mellett: a húsvét, a megújulás ünnepe. Kint is, bent is tavaszi nagytakarítást tartunk. Megfürdetjük a babákat, hogy húsvétra rend és tisztaság legyen.

Tavaszi ágakkal rakjuk tele a vázákat. Minden évben készítünk tojásfát is, készülünk a tojásfestésre, a fiúk a locsolkodásra.

A tojás a termékenység szimbóluma, az élet, a tavasszal újjászülető természet jelképe.

Több tojásdíszítő technikát kipróbáltunk. Kezdetben papírból kivágott tojásformán gyakorolhatták a mintákat.

A tojásfánkat most csavartfűzből állítottuk. Erre akasztottuk a mintás kifújt tojásokat.

Az idén egy újabb technikával ismerkedtek a gyerekek, a tojásberzseléssel. Harisnyával rögzítettünk szép formájú leveleket a tojásokra. Festékként az áztatott hagymahéj levét használtuk.

Krepp-papírral festettünk hagyományos színű tojásokat is.

A kész tojásokat zsírral fényesítettük és gyékénykosárba rendeztük.

A nagyheti készülődésben a zöldcsütörtöknek különös jelentősége volt az emberek életében.

Egész télen zsíros, nehéz, fűszeres ételeket ettek, nemigen jutottak zöld növényekhez. Akkor még nem volt szó egészséges életmódról és táplálkozásról, mégis ezen a napon böjtöltek az emberek, olyan növényekből készített ételeket ettek, amelyek már megtalálhatók voltak ilyen tájban. Ezzel tulajdonképpen méregtelenítették a szervezetüket.

Ilyen növény a salátaboglárka, amely a tavaszi erdő üde színfoltja, és a pongyola pitypang (népies nevén kákics, kutyatej, vagy tejesfű). Ezekből a növényekből zöld salátát készítettek. De megették a pongyola pitypang virágának szárát is. (Ma már különféle gyógynövényes könyvekből tudjuk, hogy ez a növény igen kedvező hatással van a májra.)

Mi nem készítettünk ilyen salátát, de a közeli parkban megkerestük ezt a növényt. Megfigyeltük levelei formáját, játszottunk azzal a néhány sárga virággal, amit találtunk. Gyűjtöttünk ilyen leveleket, és ezeket is rászorítottuk pár tojásra, hogy ennek a levélnek is maradjon nyomata.

A parkban találtunk katicabogarat, boldogan énekeltek neki a gyerekek. Kerestünk verőköltő bodobácsot is, aminek a nevét gyorsan megjegyezték.

Közben a fiúk készülődnek a locsolásra. Locsoló verseket tanulnak otthon, és az óvodában. A húsvét utáni első óvodai napon a fiúk meglocsolják a lányokat, ezt mi díszített tojással viszonzozzuk. A fiúknak ez az első igazi férfias szerepvállalása.

Május 1. – májusfa állítás

„Századunkban elsősorban legények állítanak májusfát, annak a lánynak, akinek udvarolnak. A májusfát papírral, szalaggal díszítik, gyakran üveg bor és más ajándékok is kerülnek rá.” (Dömötör T.: Néprajz mindenkinek 3. Magyar népszokások. Tankönyvkiadó, Bp., 1986. 51. p.)

Ősi tavaszünnep. Csoportunk ablaka előtt van egy fiatal kőrislevelű juharfa, ezt szoktuk a fiúkkal az előre elkészített szalagokkal feldíszíteni.

Mivel a természet óvására és szeretetére neveljük a gyerekeket, nem vágunk ki semmiféle fát erre a célra. Ezt tudatosítjuk is bennük. A szalagokat is óvatosan tesszük az ágakra.

A fa díszítése közben a lányok – hogy meglepetésük teljes legyen – valahol az épületben segítenek a kisebbeknek.

Ezt a fát körbe lehet járni, bár egy kis lejtő közepén áll. Nagy öröm a lányoknak, hogy gondoltak rájuk a fiúk. A fa ágai egy betonozott terület fölé hajlanak. Jót lehet táncolni, énekelni alatta.

A nyári ünnepkörök

Ez az az időszak, amelyben a legkevesebbet vannak a gyerekek az óvodában.

A mi óvodánkban közösen szoktuk megtervezni az udvar nyári életét, a kínálkozó lehetőségeket és tennivalókat. Természetesen számunkra igen fontos, hogy a gyerekek nyáron is nagyon jól érezzék magukat, és ne múljon el nap közös élmény nélkül.

Június 8. – Medárd

Jeles nap, időjósítás fűződik hozzá. A néphit szerint, ha ezen a napon esik az eső, akkor a következő negyven napon ugyanez várható. Ha szép az idő, akkor napsütéses, kellemes nyarunk lesz.

Ha esős az idő az esős mondókákat, dalokat ismételtetjük, de a naphívogatókkal csalogatjuk a jó időt is.

Június 29. – Péter-Pál napja

Az aratás általános kezdőnapja az egész országban, a néphit szerint ilyenkorra a „búza töve megszakad”.

Sajnos a mi közelünkben nincs gabonaföld, nem tudjuk megismerlni az ott folyó munkát, de képek nézegetésére van lehetőség. Megbeszéljük a kenyér útját az aratástól kezdve míg az asztalunkig nem jut.

Jól ismerik a gyerekek az *A part alatt...* kezdetű dalt, én az *Elmentem a malomba...* kezdetűt is el szoktam énekelni. Búzával, kenyérrel, kaszával kapcsolatos találókérdéseket mondogatunk.

Augusztus 20. – Szent István ünnepe

Ezen a napon sütnék először új búzalisztből kenyeret. Beszélgetünk a pékek munkájáról.

Mivel a történelemben István király és Székesfehérvár neve szorosan összeforrt, elvitá-
lunk azokra a helyekre, melyeket év közben is gyakran meglátogatunk. A Bazilika előtti térre, a Romkerthez, ahol a kőkoporsóban talán István király földi maradványait őrizték.

JEGYZET

Kulbertné Virág Zsuzsa Népi hagyományok felelevenítése az óvodai környezeti nevelésben című cikke részlet a Budapesti Tanítóképző Főiskola 1993. évi intenzív, diplomamegújító óvodapedagógus továbbképzésén készült záródolgozatából.